

Drög:

Norræn samstarfsáætlun um jafnréttismál og LGBTI

Formáli

[Formennskulandið 2024 og framkvæmdastjórnin munu skrifa undir formálann]

Inngangsorð

Norðurlönd eru komin langt í vinnunni að jafnrétti kynjanna og réttindum til handa LGBTI fólki með jafnt löggjöf sem pólitískum aðgerðum. Enn er þó langt í land áður en öll, óháð kyni, hafa sömu tækifæri til þess að hafa áhrif og móta eigið líf og taka þátt í þróun samfélagsins á jafnréttisgrundvelli. Jafnframt eru enn til staðar áskoranir sem leysa verður úr áður en LGBTI fólk á Norðurlöndum nýtur sömu réttinda og tækifæri og aðrir íbúar.

Árið 2019 samþykktu norrænu forsætisráðherrarnir sameiginlega framtíðarsýn¹ um að árið 2030 skyldu Norðurlönd vera sjálfbærasta og samþættasta svæði heims. Starfsemi Norðurlandaráðs á því að stuðla að uppfyllingu framtíðarsýnarinnar í gegnum aðgerðir á hinum þremur stefnumarkandi áherslusviðum: grænum Norðurlöndum, samkeppnishæfum Norðurlöndum og félagslega sjálfbærum Norðurlöndum.

Norrænt samstarf á sviði jafnréttis- og LGBTI-mála á tímabilinu 2025–2030 á einnig að stuðla að því að Norðurlönd verði grænni, samkeppnishæfari og félagslega sjálfbærari. Jafnrétti kynjanna og jöfn réttindi fyrir LGBTI fólk eru ekki aðeins á meðal helstu gilda Norðurlanda heldur einnig forsenda þess að þessi markmið náist.

Grænu umskiptin kalla á miklar samfélagslegar breytingar á Norðurlöndum. Eigi þessar breytingar að skila árangri og verða öllum Norðurlandabúum til góðs verða þær að byggjast á jafnrétti og jöfnum réttindum.

Til þess að Norðurlönd geti áfram verið samkeppnishæf verða allir Norðurlandabúar að geta lagt sitt af mörkum til samfélagsins. Einungis með því að norræn menntakerfi og vinnumarkaðir byggist á jafnrétti og jöfnum réttindum hafa allir íbúar Norðurlanda jöfn tækifæri til þess að nýta hæfileika sína.

Norðurlandabúar eru ekki allir eins en til þess að Norðurlönd geti verið félagslega sjálfbær verða jafnrétti og jöfn réttindi að liggja til grundvallar vinnunni að inngildandi samfélagi sem byggist á sterkri samstöðu og sameiginlegum gildum.

¹ <https://www.norden.org/is/declaration/framtidasyn-okkar-2030>

Í samstarfsáætlun Norrænu ráðherranefndarinnar um jafnréttismál og LGBTI, MR-JÄM, er pólitískum áherslum og markmiðum fyrir tímabilið 2025–2030 lýst ásamt tengingu þeirra við framtíðarsýn Norrænu ráðherranefndarinnar fyrir árið 2030².

Norðurlandaráð og borgarasamfélagið á Norðurlöndum komu með tillögur varðandi markmiðin í samstarfsáætluninni.

Samstarfsáætlunin er stýrandi fyrir alla starfsemi Norrænu ráðherranefndarinnar um jafnréttismál og LGBTI.

Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI samþykkti samstarfsáætlunina þann [dags.] og gildir hún til 31. desember 2030.

Pólitískar áherslur MR-JÄM 2025–2030

Jafnrétti kynjanna

Samstarf norrænu landanna, Færeyja, Grænlands og Álandseyja á sviði jafnréttismála á að stuðla með beinum og skilvirkum hætti að jafnrétti kynjanna á Norðurlöndum.

Jöfn réttindi til handa LGBTI fólki

Samstarfa norrænu landanna, Færeyja, Grænlands og Álandseyja á sviði LGBTI-málefna á að stuðla að jöfnum réttindum og tækifærum til handa LGBTI fólki á Norðurlöndum.

Græn og samkeppnishæf Norðurlönd

Markmið 1: Vinnumarkaður framtíðarinnar á að stuðla að efnahagslegu jafnrétti á Norðurlöndum.

Jafnrétti hefur í sögulegu ljósi leikið lykilhlutverk í þróun hinna öflugra norrænu velferðarsamfélaga. Mikil atvinnuþátttaka jafnt karla sem kvenna, auk góðra aðgerða í jafnréttismálum, hefur skilað því að á norrænum vinnumörkuðum ríkir einna mest jafnrétti í heiminum.

Þrátt fyrir það er enn til staðar bæði lóðrétt og lárétt kynjaskipting í menntakerfum og á vinnumörkuðum á Norðurlöndum þar sem karlar eru í meirihluta í stjórnunarstöðum og konur og karlar eru ýmist í miklum minni- eða meirihluta í hefðbundnum karla- og kvennastörfum. Þá er launamunur enn einkennandi fyrir norræna vinnumarkaði auk þess sem algengara er að konur vinni hlutastörf en karlar. Jafnframt hvíla ólaunuð umönnunar- og heimilisstörf enn að of miklu leyti á herðum kvenna og það eru enn konur sem nýta langstærstan hluta fæðingarorlofs.

² <https://www.norden.org/is/framtidasyn-okkar-2030>

Mikilvægt er að beina sjónum að hinum grænu umskiptum norrænna samfélaga og vinnumarkaða þar sem hætta er á að núverandi ójöfnuður aukist enn verði ekki markvisst unnið að því að umskiptin eigi sér stað með réttlátum og jafnréttismiðuðum hætti. Kynjaskipting vinnumarkaðarins má ekki verða hindrun í vegi grænna umskipta því þörf er á öllum hæfum einstaklingum til þess að finna góðar lausnir.

Löggjöf á Norðurlöndum veitir LGBTIQ fólki góða vernd gegn mismunun, jafnt á vinnumarkaði sem utan hans, og mörg norræn fyrirtæki vinna markvisst starf í þágu inngildingar og fjölbreytileika. Engu að síður upplifir margt LGBTIQ fólk fordóma, mismunun og áreitni innan menntakerfisins og á vinnumarkaði. Þetta hefur í för með að tækifæri og vellíðan í vinnu skerðist ásamt því að LGBTIQ fólk, einkum ungt, er sett í viðkvæmari efnahagslega stöðu og trans einstaklingar fá lægri tekjur en sískynja einstaklingar.

Undirmarkmið

- 1.1: Unnið skal gegn kynjaskiptingu á vinnumarkaði
- 1.2: Stuðla skal að jafnrétti í tekjum og eignum og fleiri eiga að öðlast efnahagslegt sjálfstæði.
- 1.3 Leitast skal við að ólaunuð umönnunarstörf skiptist jafnt á milli kynjanna og stuðla skal að jafnrétti á milli foreldra.
- 1.4. Græn umskipti í norrænum samfélögum skulu stuðla að jafnrétti kynjanna.
- 1.5. Vinna skal gegn mismunun, áreitni, einelti og útilokun LGBTIQ fólks í menntakerfinu og á vinnumarkaði.

Markmið 2: Norrænu löndin eiga að vera laus við mismunun og skipting valda og áhrifa á að endurspeglar fjölbreytileika norrænna samfélaga.

Norrænu löndin hafa í gegnum tíðina verið í fararbroddi þegar kemur að því að stuðla að jöfnu fyrirsvári og kynjaskiptingu í stjórnámálum. Engu að síður hallar enn á konur þegar litið er til stjórnunarstaða í samfélaginu, í stjórnámálum og atvinnulífnum, og margar konur veigra sér við því að taka þátt í samfélagslegum umræðum á samfélagsmiðlum eða í stjórnámálum af ótta við kynbundna áreitni.

Allir íbúar Norðurlanda njóta góðs af jafnrétti því það er bæði einstaklingum og samfélaginu í heild sinni til framdráttar að öll, óháð kyni, leggi sitt af mörkum eftir bestu getu. Áframhaldandi stuðningur almennings við jafnrétti og skilningur hans á því sem norrænu grunngildi er því forsenda þess að hægt verði að leysa jafnréttistengd úrlausnarefni framtíðarinnar.

Til þess að hanna góðar lausnir á úrlausnarefnum á sviði jafnréttismála í norrænu löndunum þarf að taka tillit til þátta á borð við aldur, fötun og uppruna.

Á tímum mikilla umbreytinga og örrar tækniþróunar verða jafnrétti og jöfn réttindi að vera grundvallargildi í norrænum samfélögum. Þetta er sérlega mikilvægt með hliðsjón af aukinni stafrænni væðingu norrænna samfélaga og hraðri þróun á sviði gervigreindar sem gæti valdið miklum breytingum á norrænum vinnumörkuðum, svo dæmi sé tekið.

Ef norrænu löndin eiga áfram að vera samkeppnishæf á sviði stafrænnar væðingar og tækni verður geirinn að laða til sín fjölbreytt starfsfólk. Að sama skapi er það mikilvægt að konur hafi áhrif og aðgang að störfum í þessum vaxandi geira. Jafnframt getur geirinn ýtt undir jafnrétti og fjölbreytileika með því að gera gervigreind þannig úr garði að hún leiðrétti fyrirframgefinn kynjahalla fremur en að viðhalda honum.

Til þess að leysa áskoranir framtíðarinnar er nauðsynlegt að allir íbúar Norðurlanda dafni og búi við sem bestar forsendur til þess að leggja sitt af mörkum til samfélagsþróunarinnar. Í því felst að öll geti verið þau sjálf og hafi tilkall til virðingar og reisnar. Því miður veigrar margt LGBTI fólk sér við að lifa opið af ótta við viðbrögð umhverfisins og það verður oftast en annað fólk fyrir mismunun og hatursglæpum.

Undirmerkið

- 2.1: Stuðla skal að jafnri kynjaskiptingu í stjórnunarstöðum í stjórnámálum og atvinnulífinu.
- 2.2: Þróunin á sviði stafrænnar væðingar og gervigreindar á að ýta undir jafnrétti og jöfn réttindi.
- 2.3: Virkja skal almenning á Norðurlöndum til þátttöku í að þróa lausnir á jafnréttistengdum úrlausnarefnum framtíðarinnar, einkum í tengslum við græn umskipti.
- 2.4: LGBTI fólk á að geta lifað opnu lífi á Norðurlöndum, upplifað sig öruggt og sem hluta af samfélaginu og haft tækifæri til þess að hafa áhrif á og taka þátt í þjóðlífinu án þess að eiga á hættu mismunun eða áreitni.

Félagslega sjálfbær Norðurlönd

Markmið 3: Norðurlönd eiga að vera laus við kynbundið og kynferðislegt ofbeldi, kynferðislega áreitni og hatur.

Kynbundið ofbeldi er brot gegn friðhelgi einstaklingsins og birtingarmynd sögulegs valdaójafnvægis á milli karla og kvenna. Kynbundið ofbeldi hefur alvarlegar neikvæðar afleiðingar fyrir viðkomandi einstakling, fjölskyldu hans, önnur nán sambönd og samfélagið.

Einkum konur, en einnig karlar, verða fyrir kynbundnu ofbeldi sem getur verið líkamlegt, andlegt og efnahagslegt ofbeldi í nánu sambandi, sæmdartengt ofbeldi, stafrænt ofbeldi, kynferðislegt ofbeldi, nauðganir og mansal og kynferðisleg

misneyting. Sé ekki gripið inn í tæka tíð getur ofbeldi í nánú sambandi í versta falli leitt til makamorðs. Karlar eru miklum meirihluta gerenda bæði andlegs og líkamlegs ofbeldis gagnvart maka. Þörf er á árangursríkum aðgerðum innan lögreglu og réttarkerfisins ásamt snemmtækum fyrirbyggjandi félagslegum aðgerðum sem bæði miðast við þolendur og gerendur.

Frá árinu 2017 hefur #MeToo-hreyfingin sett mark sitt á Norðurlönd og í kjölfarið hafa öll norrænu löndin gripið til aðgerða til þess að koma í veg fyrir og berjast gegn kynferðislegri áreitni og kynferðisofbeldi. Samt sem áður er hvort tveggja enn vandamál hvort sem horft er til einstaklinga, stofnana eða kerfisins. Einkum konur verða fyrir kynferðislegri áreitni og kynferðisofbeldi í opinberu rými, hvort heldur er á vinnumarkaði, í skóla eða öðru opinberu umhverfi, jafnt á netinu sem í raunheimum. Til þess að geta betur komið í veg fyrir og unnið gegn kynferðislegri áreitni og ofbeldi verður að nálgast málið út frá þverfaglegu sjónarhorni.

Einstaklingar sem ekki falla að hefðbundnum hugmyndum um kyn, kynvitund, kyngervi og kynhneigð verða líka fyrir kynbundnu ofbeldi, kynferðislegri áreitni og kynferðisofbeldi og á þetta við um margt LGBTI fólk. Að auki upplifa mörg einnig hatur, hótanir og ofbeldi vegna kynhneigðar, kynvitundar, kyngervis eða annarra kynferðistengdra þátta sem álitnir eru víkja frá viðteknum gildum.

Undirmarkmið

- 3.1: Koma skal í veg fyrir og vinna skal og berjast gegn kynbundnu, kynferðislegu og sæmdartengdu ofbeldi og kúgunum. Styðja skal við þolendur og veita gerendum aðstoð til þess að láta af ofbeldishegðun.
- 3.2: Koma skal í veg fyrir og vinna skal og berjast gegn kynferðisofbeldi og kynferðislegri áreitni.
- 3.3: Koma skal í veg fyrir og vinna skal og berjast gegn hatursglæpum og hatursorðræðu í garð LGBTI fólks.

Markmið 4: Öllum íbúum Norðurlanda á að gefast tækifæri til að móta eigið líf án þess að staðalmyndir og væntingar sem tengjast kynferði, kynvitund og kynhneigð haldi aftur af þeim.

Á Norðurlöndum er frelsi allra íbúa til þess að lifa lífi sínu í samræmi við drauma sína og þrú talið mikils virði. Engu að síður hafa staðalmyndir og væntingar í tengslum við kyn neikvæð áhrif á íbúa norrænu landanna. Þessar staðalmyndir og væntingar geta til dæmis hamlað ungu fólk í að velja sér það nám og starfsvettvang sem hugur þess stendur til. Þá geta kynjaðar og staðlaðar væntingar um útlit valdið vanlíðan. Karlar og drengir verða einnig fyrir neikvæðum áhrifum. Staðlaðar hugmyndir um karlmennsku geta til dæmis hindrað karla sem glíma við vandamál í því að leita sér aðstoðar og stuðnings og þrýstingur um að standa undir hefðbundnum hugmyndum um

karlmennsku getur haft neikvæð áhrif á samband við maka og börn og valdið andlegri vanlíðan. Þrátt fyrir það hafa karlar í sögulegu samhengi verið í minnihluta og hlutið minni athygli í jafnréttisvinnunni.

Í verstu tilvikum geta hefðbundnar staðalímyndir um kynin haft í för með sér neikvætt félagslegt taumhald og sæmdartengda kúgun sem einkum konur og stúlkur verða fyrir en einnig ungir karlmenn.

Staðlaðar kynjamyndir og væntingar hamla einnig mörgu LGBTI fólki bæði í fjölskyldulífi og í sambandi þess við opinber yfirvöld þar sem staðalímyndir um gagnkynhneigð og sískynjun hafa hamlandi áhrif og valda jaðarsetningu, t.d. með tilliti til þess að stofna fjölskyldu.

Undirmarkmið

- 4.1: Vinnan að jafnréttismálum á að stuðla að breiðari skilningi á kyni, kvenleika og karlmennsku.
- 4.2: Vinna skal gegn sæmdartengdu ofbeldi og kúgun og neikvæðu félagslegu taumhaldi á grundvelli staðalímynda um kyn og kynhneigð.
- 4.3: Ýta skal undir breiðari skilning í samfélaginu á kynhneigð og kynvitund til þess að auðvelda LGBTI fólki þátttöku í samfélaginu, þar með talið að stofna fjölskyldu.

Markmið 5: Vinna skal gegn og koma skal í veg fyrir ójafnrétti þegar kemur að heilbrigði, vellíðan og lífsgæðum.

Allir íbúar Norðurlanda eiga rétt á sem bestri andlegri og líkamlegri heilsu og aðgengi að heilbrigðis- og umönnunarþjónustu og jafnt aðgengi að heilbrigðisþjónustu er forsenda fyrir jafnri þátttöku í samfélaginu.

Meðalaldur fer hækkandi hjá öllum kynjum á Norðurlöndum en mikill munur er á milli kynja þegar kemur að heilbrigði. Konur upplifa almennt að þær hafi lakari heilsu en karlar og einkum upplifa unga konur andlega vanlíðan. Karlar lifa skemur, fremja oftast sjálfsvíg og leita sér sjaldnar læknisaðstoðar en konur og þróa oftast með sér misnotkun af ýmsu tagi. Karlar eru oftast gerendur ofbeldis en þeir eru líka oftast þolendur tilviljanakennds ofbeldis og ofbeldis þar sem gerandi er ókunnugur. Konur eru oftast þolendur kynferðisofbeldis, kynferðislegrar áreitni og heimilisofbeldis.

LGBTI fólk er einnig í viðkvæmri stöðu samanborið við aðra þjóðfélagshópa þegar litið er til heilbrigðis. Til að mynda er meira um fíkniefnaneyslu, sjálfsskaða og sjálfsvíg á meðal LGBTI fólks auk þess sem streitustig er hærra. Við það bætist að heilbrigðis- og umönnunarþjónusta miðast oft við meirihlutann.

Undirmarkmið

- 5.1: Koma skal í veg fyrir og vinna skal gegn mun á líkamlegu og andlegu heilbrigði karla og kvenna og LGBTI fólks og annarra þjóðfélagshópa.
- 5.2: Koma skal til móts við kynbundin vandamál og þarfir í heilbrigðiskerfinu og breiða skal út kynjamiðaðar lausnir.
- 5.3: Heilbrigðis- og umönnunarstarfsfólk á að hafa góða þekkingu á LGBTI-málefnum og skilning á fjölbreytileika þegar kemur að kynvitund, kyngervi, kynhneigð og öðrum kynferðistengdum þáttum til þess að tryggja inngildandi heilbrigðisþjónustu á jafnréttisgrundvelli fyrir alla íbúa Norðurlanda.

Starfsaðferð:

Skipulag sviðsins:

Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI (MR-JÄM)

Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI (MR-JÄM) er skipuð þeim norrænu ráðherrum sem fara með ábyrgð á jafnréttismálum og jöfnum réttindum til handa LGBTI fólki og leiðir hún norrænt samstarf á þessu sviði. Ráðherrarnir funda að minnsta kosti einu sinni á ári þar sem þeir ræða mál sem eru efst á baugi og taka sameiginlegar ákvarðanir á sviðum þar sem samstarf landanna skilar meiri árangri en þegar þau vinna hvert í sínu horni, öðru nafni norræn nytsemi.

Norræni jafnréttissjóðurinn og Norræni LGBTI-sjóðurinn

Til þess að koma á norrænu samstarfi á milli samtaka, atvinnulífsins og borgarasamfélagsins veitir Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI árlega fé til Norræna jafnréttissjóðsins og Norræna LGBTI-sjóðsins en þar er hægt að sækja um styrki til að fjármagna verkefni sem efla norrænt samstarf og norræna nytsemi á sviði jafnréttismála og LGBTI-málefna.

Embættismannanefndin um jafnréttismál og LGBTI (EK-JÄM)

Embættismannanefndin er skipuð fulltrúum allra Norðurlandanna auk Álandseyja, Færeyja og Grænlands og fundar hún yfirleitt þrisvar á ári. Nefndin leiðir daglegt starf, undirbýr ráðherrafrundi og fylgir ákvörðunum ráðherranna eftir. Hvert land getur tilnefnt tvo fulltrúa sem búa yfir sérstakri þekkingu á sviði jafnréttismála eða málefna LGBTI.

Norræna upplýsingaveitan um kynjafræði (NIKK)

NIKK er samstarfsstofnun norrænu ríkisstjórnanna á sviði jafnréttismála og LGBTI-málefna. NIKK tekur saman og miðlar þekkingu um pólitík og aðgerðir, staðreyndir og rannsóknir á sviði jafnréttismála og LGBTI-málefna í norrænu samhengi.

Alþjóðleg ábyrgð

Með hinni norrænu framtíðarsýn um opin Norðurlönd er leitast við að efla rödd Norðurlanda í alþjóðasamfélaginu. Í norrænu samstarfi er unnið að því að styrkja

alþjóðlegar skuldbindingar sem ýta undir jafnrétti kynjanna og jöfn réttindi til handa LGBTI fólki á Norðurlöndum og í heiminum.

Á hverju ári tekur Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI þátt í fundi kvennanefndar Sameinuðu þjóðanna (CSW) til þess að vekja athygli á norrænum lausnum á sviði jafnréttismála og láta rödd Norðurlanda heyrast á alþjóðavettvangi.

Einnig geta norrænu ríkisstjórnirnar nýtt sér norrænt samstarf á sviði jafnréttismála og LGBTI-málefna til þess að samstillja og samræma afstöðu innan Evrópuráðsins og ESB með það fyrir augum að efla sameiginlega rödd Norðurlanda og kynna góðar norrænar lausnir og árangur.

Þá hefur Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál og LGBTI átt í samstarfi við Eistland, Lettland og Litháen á sviði jafnréttismála frá árinu 2017 til þess að skapa tengslanet, skiptast á reynslu og þróa í sameiningu norrænar-baltneskar lausnir.

Framkvæmd samstarfsins

Skoða ber norrænt samstarf á sviði jafnréttismála og LGBTI-málefna í samhengi við önnur stefnumarkandi skjöl Norrænu ráðherranefndarinnar, þar á meðal Framtíðarsýn okkar 2030, og haga skal starfinu í samræmi við stefnu Norrænu ráðherranefndarinnar um samþættingu sjálfbærrar þróunar, jafnréttis og sjónarmiða barna og málefna ungmenna³.

Norræna ráðherranefndin gerir Norðurlandaráði árlega grein fyrir starfi sínu að jafnréttismálum og samþættingu jafnréttissjónarmiða við norrænt samstarf í heild sinni.

Einnig er unnið þvert á fagsviðin að jafnrétti kynjanna og jöfnum réttindum til handa LGBTI fólki með sérstaka áherslu á frumbyggja, fólk úr minnihlutahópum af erlendum uppruna og fatlað fólk.

Samstarfið á að byggjast á þekkingu og staðreyndum og meðal annars snúast um miðlun reynslu og umræðu með því að skapa samnorræna vettvanga, að miðla góðum dæmum, með upplýsingaherferðum, viðhorfsbreytingum, samnorrænum rannsóknum á sviðinu og skiptum á upplýsingum um löggjafarstarf landanna.

Önnur fagsvið Norrænu ráðherranefndarinnar skulu koma að vinnunni eftir því sem við á.

Mat á samstarfsáætluninni

Samstarfsáætlunin gildir á tímabilinu 2025–2030 en er skipt niður í þriggja ára starfsáætlanir tímabilin 2025–2027 og 2028–2030.

³ <https://www.norden.org/is/information/saman-um-sjalbbaera-throun-jafnretti-og-sjonarmid-barna-og-ungmenna>

Eftir fyrsta starfsáætlunartímabilið kann að fara fram áfangaúttekt.

Einnig kann að fara fram mat jafnóðum samkvæmt mati framkvæmdastjóra og ráðherranefndarinnar.